

Ilona DUȚĂ

**IDENTITATE ȘI INTIMITATE.
CORP(US)UL ELEGIAIC AL LITERATURII LATINE**

Ilona DUȚĂ

IDENTITATE ȘI INTIMITATE

Corp(us)ul elegiac al literaturii latine

EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2014

Referenți științifici:

Conf. univ. dr. Valy CEIA

Lect. univ. dr. Dana DINU

Copyright © 2014 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria.
Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul
scris al editorului.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DUȚĂ, ILONA

**Identitate și intimitate : corp(us)ul elegiac al literaturii
latine / Ilona Duță. - București : Universitaria, 2014**

Bibliogr.

ISBN 978-606-14-0879-5

821.124.09

Heroes (Eroi):

*Sclipățul dreptei trufii mi-l răpi din privire Amorul
Și îmi ținu apăsat capul sub tălpile lui.
Căci e-un dușman ce lovește 'nainte să-l vezi și la sigur,
Și, după rănilor lui, nimenea nu s-a-ntremat.
Zacu-i în mine săgețile sale și-i zace icoana
Sa de copil, ci-și pierdu singur aripile lui,
Căci niciodată nu zboară, oho, el din pieptu-mi, ci-ntr-una
Poartă în sângele meu neîncetat un război.*
(Propertiu, I, 1; II, 12)

Heroides (Eroine):

*Ba se mai spune că mâine, când zorii-și revarsă lumina,
Pânzele tale-ai să-ntinzi vântului de miazăzi.
Când speriatele mele urechi grozăvia-auziră
Sângele-n piept mi-ngheță, n-am mai știut de nimic.*
(Ovidiu, Heroide: Briseis către Ahile)

Strânsă mi-e inima-n piept, ură și dragoste simt.
(Ovidiu, Heroide: Hypsipyle către Iason)

*Însămi pierdută, mă tem că te pierd, că fac rău cui îmi face
Și că-ale mării vâltori mi-or înghiți pe vrăjmaș.*
(Ovidiu, Heroide: Didona către Eneas)

(LA) ÎNCEPUT

La începutul acestui studiu dedicat erotismului elegiac și apariției sale paradoxale într-o cultură dominată de spirit civic, comunitar, militar, orientată spre glorie și spre triumf, trebuie spus că exact *de ce*-ul (?) acesta a provocat și a călăuzit căutarea: cum a fost posibilă alianța obsesiei romane pentru *corpul simbolic* (voința de a se articula într-o cultură înaltă, destinată perenității și gloriei, pe măsura aceleia militare) cu *corpul erotic* senzorial, fragil, trecător? cum a fost posibil să încolțească în spatele vocii solemne, a argumentărilor oratorice și a celebrărilor istoriografice, vocea tânguitoare a amorurilor elegiace, răsucirea ei agonală între împliniri și goliri, exultări și prăbușiri, iluminări și pustiiri de ființă?

Corelativă unor fracturi politice, mentale, instituționale (prin trecerea de la republică la imperiu), fractura elegiacă (prozodică: știrbirea unui picior metric) convoacă totodată o serie de reprezentări supuse fracturii: reprezentarea unui erotism oscilant între elan și regresie, reprezentarea clivată a eului elegiac mereu balansat între sine și celălalt, reprezentarea insecurității raportului identitate-alteritate exprimate prin șovăiala amoroasă continuă între amăgiri și dezamăgiri, devenită, mai profund, șovăială în jurul falicului (juisările și pierderile deplânse uneori la propriu de elegiaci evocă dezarticularea falică a lumii decadente romane, orbecăiala în jurul unui cod simbolic garant; nu întâmplător, în același peisaj decadent, *Satyriconul* lui Petronius este explicit romanul eșecului falic).

Nașterea diferenței interne a eului și, implicit, a subiectivității întemeiate în eul acesta erotic constituie efectul discursiv al erotismului elegiac agonal, imagine-arhivă a

tuturor reprezentărilor antice legate de concepția asupra subiectului, corpului, adevărului intim înțeles ca adevăr ființial, cosmosului ca întreg ierarhic. Reglate printr-o teorie a limitei, măsurii, proporției, toate aceste concepte subsumate construcției identității se intersectează în travaliul comun al nașterii eului senzorial, perceptiv, organic în câmpul unei culturi dominate de o gestică exteriorizantă (administrarea identității romane prin recursul la memorie, istorie, exemplaritatea eroilor). De aceea, modelul zămislirii eului elegiac este *agonul*, ca instituție a spiritualității antice cu dimensiuni fondatoare (legate de cultul eroilor), căci fondarea eului în travaliul acesta elegiac reciclează schema simbolică a fondării cetății.

Reconstrucția intimist-decadentistă a identității romane, după obstinate proiecții în modele culturale de mare densitate simbolică (eposul, istoriografia, oratoria), mărturisește indirect convulsia acestei culturi traversate de o voință autoconstructivă inegalabilă aureolată de regăsirea, din nou triumfală, a propriului suport corporal (triumful *eului* și al *corpului* în *litera* elegiacă).

1.

DISCURSUL INTIMIST ÎN LIRICA ELEGIACĂ LATINĂ ȘI RECUPERAREA IDENTITARĂ

1.1. Dinamica literaturii latine: proiecția identitară și recuperarea intimistă a identității

Privită ca sistem autoreglat, autolegitimat, multiplu codificat în jurul unor dominante care o parcurg prescriindu-i orientarea și sensul, literatura latină își dezvăluie dinamismul intern în conjugarea unor tendințe centrifuge, de asimilare și adaptare în contact cu modelul literaturii grecești (din spațiul căreia împrumută cadre generice, tipare discursive, forme simbolice etc), cu o tendință centripetă, de interiorizare și consolidare a unei imagini de sine, respectiv a unui format capabil să-i restituie profilul identitar căutat. I. Lotman articula această viziune asupra culturii astfel: „Orice cultură reprezintă un ansamblu complex și contradictoriu. De regulă imaginea de sine ce caracterizează o anumită cultură **evidențiază** în ea anumite dominante, pe baza cărora se construiește sistemul unificat care trebuie să servească drept cod pentru autocunoașterea și autodescifrarea unei atare culturi.” (apud Segre, 1986: 191)

Preocupată de a-și da un format simbolic și identitar îndeosebi în spațiul unor genuri majore, cu potențial modelizant, precum istoriografia și epopoea (cumulând, așadar, memoria cu modelul, imaginea arhivată cu imaginea dorită, visată), literatura latină își creează condițiile rezonanței intime cu sine în ordinea (minoră) a discursului liric; recuperarea identității se exersează în spațiul elegiac prin intermediul construcțiilor intimiste centrate pe problematica afectivității și

a corporalității. Aplicat literaturii de tendință confesivă, orientată spre refacerea unor circuite interne, organice, spre recompunerea unor corpuri interioare, conceptul de intimitate vizează stratagemile de revenire la valorile afectivității, interiorității, construcției lăuntrice de sine, după secvențe reci, de invazie a exteriorității ideologice și culturale în câmpul culturii; într-un dispozitiv al scriiturii-lecturii, acest gen de literatură a resuscitării organicității lăuntricului dezvoltă strategii de lectură profund empatice (Simona Sora, în lucrarea *Regăsirea intimității*, filează prin acest concept literatura română interbelică și postdecembristă). Transferat în spațiul literaturii latine, conceptul acoperă modurile în care se refac legăturile interiorității și se construiește o imanență identitară în aria unui discurs centrat pe valorile afectivității, precum elegia erotică.

Imaginile interiorității rulate în cadrul discursului intimist, respectiv modul de asumare a unui atare discurs și strategiile de cooptare a alterității (cooptarea lectorului este o structură stereotipă a poeticilor de factură elegiacă, ilustrativă pentru modalitatea de transfer a valorilor intimiste la nivelul mentalului colectiv) sunt reprezentative pentru disponibilitatea sau rezistența mentalului latin, programat în direcția cultivării unui simbolism al magnificării, față de sfera raporturilor imediate cu sine stabilite în cadrul intimității. Acest mental colectiv latin, descris de Eugen Cizek (1998) în termeni de constructivism, pragmatism, antropocentrism, efort volitiv de autodeterminare, își dezvăluie fragilitatea și stângăcia în coliziune cu valorile intimității: înfîrșirea unui discurs surprinzător intimist la Lucrețiu și raportul cu tipul de intimitate configurat, în aceeași perioadă culturală, la Catul dezvăluie modul crispat de asumare a intimității în spațiul latin. În măsura în care Lucrețiu apelează la valorile intimiste (potrivite genului elegiac) pentru a livra romanilor un produs de factură științifică traversat de o ideologie luministă,

descriind geneza poemului său *De rerum natura* prin metafora erotismului cosmic patronat de Venus (contrar strategiilor eposului, subordonat unor divinități precum Jupiter, Marte, Apolo), se poate vorbi de o intimitate programată, în maniera obișnuită romanilor de a se autoprograma continuu; inconsistența programului devine vizibilă în cărțile a III-a și a IV-a prin temerile suscitade de o dimensiune tulburătoare și periclitantă a erosului, figurată prin apariția lui *Venus volgiva* (*Venus pe stradă hoinară*).

De asemenea, orientarea poeticii intimiste a lui Catul spre zona senzorial-emoțională dezvăluie o interioritate proiectată la suprafață (lipsită de profunzimea interiorității propriety), un început de interioritate și un contact epidermic cu valorile intimiste, recuperând în planul imaginarului colectiv scurgerile interiorității și ratarea intimității la Lucrețiu. Modelele intimiste de inițiere (Lucrețiu și Catul), respectiv de final (Ovidiu) al unui atare discurs al interiorității în spațiul literaturii latine relevă crisparea gesticii de asumare a intimității în perioada crizei republicane, iar, prin poetica ovidiană a construcțiilor intimiste elaborate manierist, se ajunge la o punere în criză a intimității (ciclul *Heroide*, traversat de figura melancoliei, este simptomatic pentru această stare de criză).

Astfel, dacă raporturile cu intimitatea funcționează în registre extreme, în cadrul epocii de criză a Republicii, dezvăluind distorsionarea privirii imaginare și colectiv-mentale între o exterioritate radicală și o intimitate desăvârșită prin intermediul modelelor poetice lucrețian și catulian, la Ovidiu devine vizibilă interiorizarea fracturii într-un discurs balansat între amplitudinea unei sofisticate rețele intertextuale și promptitudinea intervenției unui discurs corporal de recalibrare în aria imanenței. Privit ca filtru al unui regim intimist, corpul structurează interioritatea după un format raționalist-intimist la Lucrețiu (modelul ar fi: corpul ca exterioritate- evacuarea

intimului, deoarece instituie o viziune exterioară și mecanicistă asupra corporalității, anulând interioritatea sub luminile rațiunii) și, paradoxal, este restituit purității sensibile la Catul (modelul catulian s-ar defini: corpul ca releu al unei subiectivități emoționale- puritatea sensibilă a intimului).

Această distorsiune a privirii romane între *un exterior* ușor de administrat și de cucerit (politica expansionistă imperială a demonstrat-o deplin) și *un interior* inconsistent, informal, fragil devine vizibilă într-o radiografie a unei culturi traversate de o fractură: pe de o parte, o cultură autoprogramată în texte majore, centrate pe reactivarea memoriei lui *mos maiorum* și pe proiectarea simbolică (gustul pentru istoriografie și epopee), pe de altă parte resurecția corpului senzorial oculat sau castrat în elegia erotică. Preocupările primilor autori latini (Livius Andronicus, Naevius, Ennius) de implantare prin traduceri și adaptări a unor modele grecești (apartenente genurilor înalte, precum epopeea și tragedia) trădează nevoia de program cultural și, mai ales, de programare simbolică a unei identități glorioase, pe măsura gloriei politico-militare a Romei; pe de altă parte, gesturi de cenzură și autocenzură ca acelea întreprinse de Cato (supranumit, printr-o metaforă paternă, cel Bătrân, Maior sau Censorul) relevă conflicte interne puternice în proiectul acesta identitar. Emergența triumfalistă a discursului istoriografic și oratoric, în perioada crizei republicane, respectiv centrarea acestor discursuri pe exemple sau motivări personale (autojustificarea minuțios camuflată din *Comentariile* lui Caesar, formula ciceroniană a exemplarității istorice, *historia magistra vitae*, respectiv livrarea de către Cornelius Nepos și Varro a unor imagini ilustre în portrete model), accentuează, subteran, tensiunile dintre o identitate ideală proiectată în modele personalizate (o colecție de corpuri simbolice exemplare) și o realitate tulbure, informală, inaderentă și greu de gestionat prin aceste modele. Este totodată perioada primelor înfiripări